

живот”, „Она је сигурно мудрија од живота / Њега удем да преварим, а њу не / Она зна ко сам ја” (песма „Та песма беше цела историја”), „Она не стишава вечну побуну у мени, / Отпор и непристајање... Песма се дозива нечим много вишим / Понекад и сама дође // Песма долази у неким данима / Свакоме од нас, треба је препознати // Далеко од срца бивам сваки пут / Када њоме покушавам / Нешто да сакријем” (песма „Далеко од срца”).

Доследно одржање наративног исказа, уочљивог у већ цитираним стиховима, погодно је за учесталије медитације, које, ра разлику од ранијих књига, нису само поенте песме већ и њена учесталост – неколико медитација унутар једне песме, што је њен посебан квалитет, али и њен још један значењски трансфер у друга значењска и садржајна одређења, која одражавају песникињино несналажење у оквиру једног од понуђених и могућих светова.

И на крају, још једном да подсетимо на спојницу Шопенхауерових и Бодлерових промишљања кроз извесне условљености и релативности, од појединца до појединца, на пример у песми „Небрањени простор”, у којој нам песникиња нуди једну од њених тајни сагледавања света и живота: „Чини се да је довољно што знамо / Да постоји, али на зачараним стварима / Не почива свет / Коначно, он је дат само нама / А ако га други не види / За њега не постоји”.

Александар Б. ЛАКОВИЋ

ЕСЕЈИ У ОДБРАНУ ПРАВА НА ПРАВО

Владимир Лепосавић, *Ухваћени у вршењу својих њрава*, Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори – Јасен, Подгорица – Београд 2017

Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, у сарадњи са издавачком кућом Јасен, прошле, 2017. године, објавила је за црногорске прилике ријетку књигу, коју је, по свему судећи, написао риједак аутор. Наиме, књигу под помало сатиричним насловом *Ухваћени у вршењу својих њрава*, која представља „тематску збирку есеја”, написао је Владимир Лепосавић, доктор правних наука.

На нешто више од двије стотине страница Владимир Лепосавић је отворио за правнике велики број питања и недоумица (посебно оних која се тичу људских права – од којих је један, знатан дио, рекао бих, био превасходно у правној доктрини и пракси препознат као природно право човјека), доумио и конкретизовао елементе опште детерминације – „људска права”, зналачки зашао у позитивна уставноправна питања и

проблематику која мрцвари и премуча општи социјални моменат у постреферендумској Црној Гори, Витгенштајновој знаменитој максими досљедно храбро и јасно писао о стању људских права православних Срба у Црној Гори, отворио се према читаоцу у погледу питања: којој литератури у науци је најсклонији, и потврдио тачност констатације комисије пред којом је бранио свој докторат, која је у закључку реферата и рецензије дисертације Владимира Лепосавића констатовала да аутор спретно користи литературу, актуелна и позната научна достигнућа, и на њима темељи своју мисао и конклузије.

Књига је саздана из два дијела: општег (у којем можемо прочитати седам разноликих есеја), и посебног (који чини исти број есеја, уз додатни, осми, закључни).

Општи дио књиге бави се доктринарним експланацијама права мањина, и он представља интересантну научну полемику. Тим, општим дијелом, који иначе запрема половину књиге, аутор прави научни увод у „конкретну” анализу правног, социјалног и фактичког положаја Срба у Црној Гори, при чему, веома опрезно, расправља о питању: да ли су Срби у Црној Гори заиста мањина, како непоуздани и, од пописа до пописа драстично варијабилни, статистички подаци сугеришу? Јер, како дознајемо из једног од многобројних и вриједних цитата у књизи, „идеологија, дакле, обликује перцепцију, ова, даље, очекивања, а очекивања, коначно, директно детерминишу само понашање”. Цитирано је на фону бројних дилема о питању: шта је нација и како се формира? Можда је капиталну мисао у погледу предњег у теорији историје дао историчар Милорад Екмечић, казујући да је нација свијест једног народа о својим посебностима. Овдје се вриједи задржати и покушати, илустрацијом, да се укаже на једну велику аномалију у погледу националног уобличавања и сепарације у Црној Гори. Године 1909. у Књажевину Црној Гори 95% становништва се изјаснило као Срби, док, увођењем конкретне идеологије, комунистичке, на попису од 1948, Срба има свега 1,87%. Тај тренд варијабилности се наставио до данас, кад, по званичним статистичким подацима, у Црној Гори има 30% Срба, а приближно 45% Црногораца. Етнолошке одлике ова два етноса су готово идентичне, односно не постоје никакве јасно разликујуће, а посебно не међусобно искључујуће особине које би условиле дубинску и суштинску националну сецесију. Коначно, и да разлике постоје у већој мјери, зар се на Црну Гору не би могла примијенити дефиниција Фернана Бродела, француског историчара, корифеја *Аналиста*, који је, дефинишући Француску у свом капиталном премда недовршеном дјелу „Идентитет Француске”, казао: „Француска – то је различитост”. Питамо: зар Црна Гора не може имати различитост носећег државотворног националног корпуса, различитост која гарантује јединство?! Опет, ето, дакле, снаге идеологије у раздору. Зашто је ово у доктринарном правном свијету нашло потпору? Зато што је, по ријечима Владимира Лепосавића,

савића, „један од типично људских начина да се задовољи инстинкт преживљавања и можда трајно превазиђе материјална закономјерност умирања да се постане дијелом колективне свијести и памћења сопственог народа.” Српски народ у Црној Гори има, и те како, шта да памти, јер да нема – зар би му се отимало оволико колико и сами свједочимо?!

Овдје долазимо до питања: ко и зашто продукује националне сукобе? Говорећи о међуетничким сукобима аутор полази од личности појединца (са тим методолошким приступом се и сами слажемо), тврдећи да је неизграђена личност склонија сукобу од изграђене, образоване, зреле и за живот профилисане индивидуе. Проблем ескалира и добија глобалније обресе оног тренутка када се број бесловесних појединаца умножи и својом неартикулисаносту међусобно повеже. Скупина таквих људи је, заправо, заједница обликована нетрпељивошћу и сукобима у међугрупним односима. Зато је Преамбула Устава ОУН важан дио овог правног акта – чија суштина је здраво правно и социолошко ткиво – у којој пише да „пошто ратови почињу у умовима људи, то је неопходно да се у истима граде средства одбране мира”.

Али правна норма, имплементирана у обавезујући позитивноправни акт, мора имати гаранцију за њену примјену, односно за правни живот. У контексту међугрупних (а тиме и међунационалних сукоба), правна теорија пласира двије важне максиме: прво, да се своје право може експлоатисати до оне границе преко које би прелазак значао угрожавање права другог, и друго, да се, уколико нема ефикасног механизма за очување нечијег права (а тиме, у општем, за очување правног система), субјект права може послужити тзв. самоодбраном. Човјек, дакле, нема право да без разлога напада, али има право, које је предзаконско, природно право, да се брани, односно има „право на самоодбрану”. Аутор се овдје позива и на утемељивача телеологије у јуриспруденцији, Рудолфа Јеринга, који је сматрао да „право на самоодбрану”, у крајњем, „представља дужност коју сваки појединац има према самоме себи”. Доследно реченоме, људска права су субјективна права, али се о њима, по ријечима Гардбаума (изнесеним у *Евројском журналу за међународно право*), мора говорити као о универзалним овлашћењима. А свако људско право је, како рекосмо, природно право, дакле – оно које је инхерентно човјековој природи и које му обезбјеђује и чува достојанство.

Тврдња аутора књиге *Ухваћени у вршењу својих права* да „једнакост човјека у друштву значи да је он слободан појединац, подразумијевајући управо да су људи једнаки на начин да један нема право да влада над другим”, је у доктринарном смислу плаузибилна, али је у црногорској (и не само црногорској) верзији савременог капитализма непримјенива и дјелује у много чему – утопистички.

Владимир Лепосавић је на лапидаран начин образложио многе социјалне и политичке процесе у Црној Гори, налазећи за све објашњење

у правној доктрини. Тако се, зналачки, односи и према проблему већине и мањине и њиховом међусобном односу на правном пољу, прије свега. По увјерењу овог аутора, а до ког је, чини ми се, дошао анализом свјетских политичких кретања, као и социополитичког историјског тока наше матичне државе, „...и политичке и националне мањине настају као посљедица политичких процеса било да се ради о процесима бирања политичког представништва, било о формирању држава и одређивању њихових граница ратовима, мировним споразумима и другим политичким средствима” (стр. 32). Како, по аутору, настанак већине (а тиме, каузално, и мањине) представља политички формирајући процес, то се отвара велика могућност за манипулацију правима већине, у првом реду. То није закључак који је новијег датума, већ појава која је препозната од стране првих мислилаца, аналитичара државе и права. Наиме, савремена политичка демагогија креирала је ауторитативно-милитарни термин *мајоризација*, који представља језички еуфемизам за крајње негативну друштвенополитичку појаву, коју је још Аристотел описао као „тиранију већине”. То даље значи да се савремена схватања политичке већине (читај: власти) крећу самоувјерено на линији размишљања да тренутна подршка бирача није само легитимитет за вршење власти у оквиру уставних и законских овлашћења, већ да представља оправдање за политичко-правну омнипотенцију са нелимитираним посљедичним могућностима. Апстрахује се, готово општеплазибилно, да се политичка, изборна већина остварује на разнолике начине: законите и незаконите, моралне и неморалне, пацифистичке и насилне, легитимне и нелегитимне, волунтарним путем и уцјеном итд. Кључни актер – бирач – бар у Црној Гори, никада није био свјестан да је носилац суверености и да је његова воља источник из кога власт деривира своју снагу.

Могућност за осиноост већине и *мајористички* однос према мањини, као и слична искуства у праксеолошком домену, покретачи су јуристичке артикулације права мањинских групација. Једно од базичних права је право на глас и право на истицање мисли. У том смислу је исправна мисао Георга Јелинека да „појединцу, а тиме и групи мањинских народа, мора бити признато право приговора против свих покушаја већине да продре у област која јој је одузета”. Ово подразумијева, *eo ipso*, да задирање у туђе право и ограничавање или каналисање туђег права, без воље субјекта, или противно њој, отвара широко поље дискриминације, односно неједнаког третмана мањина. Зато велики број међународних обавезујућих докумената (инкорпорираних у уставе савремених демократија), који представљају корпус тзв. тврдог права, забрањује дискриминацију као вид социополитичке праксе. Међутим, ова књига доказује да је у многим примјерима искуство Срба у Црној Гори такво да могу из пуних уста устврдити да и међународноправна и уставна норма могу остати „мртво слово на папиру”. Врло је важно запажање аутора: да циљ који се

жели постићи нормом о забрани дискриминације није само формална (законска) већ и стварна (фактичка) једнакост.

Код тврдње аутора да у ситуацији када немамо доминантну већину (нпр. квоту 50+1%) није могуће примијенити „режим мањинске заштите” упутио бих једну крајње добронамјерну корекцију (која ни у чему не одступа од општег духа књиге), да у том случају (а који је актуалан у Црној Гори), није легитимна ни злоупотреба политичких коалиција с циљем еклатантне дискриминације једног народносног и вјерског корпуса, уз суспендовање свих етничких и религиозних конститутивних елемената тог народа. У овим и сличним случајевима треба бити крајње опрезан у изражавању, и бити у пуној снази свјестан уставноправне диференције између народа и нације.

Одличним поглављем-есејом „Слобода говора и судбина мисли” аутор потенцира важност ова два социјална феномена за правника и његову вокацију. Наиме, повијест нам је показала да се ниједан репресивни режим није успио до краја изборити са слободом говора, а посебно није успио сузбити слободну мисао. Ниједан од политичких сатрапа није успио себе заштитити од рађања његове много моралније и савјесније антитезе – слободног мислиоца и казивача. Кад кажемо „није успио”, на уму имамо еклатантне репресивне мјере, физичку бруталност и материјалну агресивност. Стога је слој политичких првака, нетрпељивих према слободној мисли и ријечи, прибјегао суптилнијем методу – покушају асимилације неистомишљеника кроз усмјерену и планску едукацију масе путем масовних медија. Аутор је мишљења да су слобода говора и судбина мисли угрожене својим оружјем, говором и мишљу (или ти пропагандом). За овакву рефлексију упориште налази код Алексиса де Токвила, који је примијетио да се некада насиље материјализовало, док се данас оно чини мисаоним, чиме се и сама мисао и људска воља – сламају!

Анализирајући правну регулативу која се односи на право на јавни говор и мисао, аутор потпуно јасно и тачно увиђа како, да би се неко изборио са „истином” коју неки од масовних медија пласира у одређеном тренутку и оређеним поводом, није довољно то што му је загарантовано „право на деманти”, односно „право на одговор”, јер је и само искоришћавање тог права немоћно пред снагом коју масовни медиј данас има и коју може да демонстрира. По нашем увјерењу, несрећа нашег друштва је у чињеници да су медији постали (дјелује неповратно) круцијални социјално каналишући коректив, који има снагу да артикулише мисао и аспирације једне цијеле нације, па и шире. Зато аутор, хотећи да нам предочи своје приватне ставове о овим питањима, позивајући се на рефлексије Мајкла Окешата изнијете у есеју „Идеја о Универзитету” („The Idea of a University”), указује да су медији склони пласирању информација, али да универзитет мора да остане имун на такав агресиван приступ. Јер, по ријечима Окешата, универзитет је један посебан „начин

конверзације”, у којој циљ (*telos*) није да се добију информације, већ да се стекне знање. „Универзитетско образовање треба да оспособи сваког актера, не да аргументује, већ да мисли...” (84). Нажалост, свједоци смо „развоја” антипода овако виђеној улози универзитета и образовања. „Окешат је у свом раду пророчки упозорио да ће универзитет престати да постоји онда када ’учење дегенерира у сакупљање података’, када ’професори постану инструктори’ и када једини циљ на универзитету буде ’стицање звања и сертификата који треба да обезбиједи тек зараду и улазак у свијет експлоатације” (84).

У књизи је врло вриједно подсјећање на Луиса Хенкина, који је разликовао „универзализацију људских права” од процеса који слиједи, а то је „интернационализација”. Први појам означава квинтесенцијалну рецепцију највиших правних и етичких стандарда и схватања, и њихову суштинску имплементацију у друштвеном животу, док је „интернационализација” правнички процес нормативног уобличавања реципираних вриједности. Говорећи о интернационализацији и деградацији људских права и сам аутор уочава дипломатичност одређених норми међународног права (по нашем мишљењу науштрб правне акрибичности), „оправдавајући” то „занимљивом стилизацијом” норми. Као примјер се наводи *Повеља о људским њравима*, уграђена у Канадски устав, у чијем се тексту налази једна од норми у којој стоји да се „Повеља тумачи у контексту мултикултуралности” (90). Сличне формулације родиле су многе правне и друштвене невоље.

Перманентно кршење правно обавезујућих норми, домаћег и међународног права, ствара осјећај немоћи мањинске заједнице да оствари оно што јој припада, или што јој је гарантовано. Стога заједнице прибегавају различитим облицима удруживања (попут, рецимо, у Црној Гори дозвољених невладиних организација, удружења, фондација и слично), из којих се глас чује на начин да се пишу и јавности на знање достављају разноврзне декларације, мишљења, апели, ставови, конвенције и слично, које по форми, суштини и намјени представљају неко право, јер садрже норме, али правно необавезујуће, па се такви акти у правној доктрини називају – „меко право” (*soft law*). Но, без обзира на правно-последичну слабост оваквих активности, мишљења смо да их треба практиковати јер представљају јавни позитивни притисак на институције и подсјећају их, често, шта су им основна уставна и законска права и обавезе.

Сва ова, општа питања и њихово разматрање у правно-теоријском контексту, тичу се, на микроплану, Црне Горе, о чему је у „Посебном дијелу” аутор направио успјешну правну егзегезу. Тај посебни дио представља донекле правно-ангажовану збирку есеја о политичко-правним односима чији је сам аутор свједок.

Најобимнији есеј у књизи је насловљен „Питање положаја Срба у Црној Гори”. Аутор, полазећи од повијесних догађаја, посебно се осврћући

на историју црногорске државе и права, доказује да су Срби свагда били најснажнији (да не кажемо једини поуздани) државотворни елеменат у Црној Гори, непрекидно наклоњени државној и народној слободи.

Један од круцијалних правних проблема, који је, колоквијално речено, „прошао” и произвео последице какве јесте, је и референдум о државно-правном статусу Црне Горе, од 2006. године. Наиме, не поштујући важећи Устав Републике Црне Горе, од 1992. године, који је, у завршним и прелазним одредбама нормирао процедуру за измјену највишег правног акта Црне Горе, ондашња парламентарна већина је инсталирала, како каже сам аутор, нову (у тада важећем уставу непостојећу) већину потребну за промјену уставно-правног и државно-правног статуса Црне Горе. Нови, данас важећи устав наше земље донијет је на крајње неуставан начин.

Оцјену законитости и уставности Закона о уставотворној скупштини требало је да да Уставни суд Црне Горе, који је оправдање за наведени неуставни начин доношења устава нашао у максими да је у питању „уставни дисконтинуитет”, а та формулација је била потпуна непознаница тадашњем црногорском позитивном законодавству. Створена је атмосфера велике правне несигурности, јер је на неуставан начин донијет устав који у прелазним и завршним одредбама предвиђа начин његове промјене који га сврстава у групу тзв. најтврђих устава, а због крутости процедуре предвиђене за његову промјену. Но, непоштовање процедуре за доношење Устава Црне Горе од 2007. године улива бојазан да се слично може поновити приликом евентуалне промјене актуалног устава, јер када се правило једном некажњено прекрши, онда је једино преостало правило да – правила нема.

Смишљена, како каже сам аутор, „апартхејдизација” и „гетоизација” српског народа читује се и у чињеници да је процентуално свега 5% Срба запослено у јавном сектору, иако је број изјашњених Срба на попису становништва био шест пута већи. Међутим, без обзира на ове видове репресије, аутор је иманентно скренуо пажњу на неке аномалије у српском националном корпусу у Црној Гори, а посебно на држање српских интелектуалаца (или, прецизније, јовановићевских *йолуинићелекџуалаца*). Ријеч је, дакле, о страсти одређених удружења, организација и сличних формација да се православни Срби у Црној Гори прогласе за националну мањину, што у знаменитој „српској Спарти” никада нису били. Мотиви су крајње абортивне и инферналне провенијенције, а своде се на апанаже које та удружења, самопроглашена за представнике српског народа и заступнике народносних интереса, примају од свог званичног послодавца – Владе Црне Горе, не схватајући и не сагледавајући у цјелости погубност консеквенци које продукују тако приземним и перфидним приступом своме народу. Српски народ је, историјски посматрано, за Црну Гору незамјењиво важан државотворни елеменат.

Од интелектуалца, посебно правника, очекује се критичка и зна-
лачка ријеч, а од које је, по ријечима аутора, једино важније „да то чини
часно”.

Коначно, стил писања овог аутора нас неодољиво подсећа, посебно
у првим есејима „Општег дијела”, на стил англосаксонских правних тео-
ретичара, особито аташеа тзв. аналитичке јуриспруденције, са чијим фор-
мулацијама умногоме коинцидирају и формулације писца књиге о којој
говоримо.

Аутор се ослања на англосаксонску и српску правну мисао, уз, по-
кадшто, цитирање правних класика попут Јеринга, Радбруха, Келзена,
Јелинека и др. Општи је утисак да су закључци које је изводио из кори-
шћене литературе на чврстим темељима.

На концу овог слова, мишљења смо да је Владимир Лепосавић овом
књигом доказао да је Густав Радбрух био у праву када је написао, у сво-
јој знаменитој *Филозофији права*, да једино образован човјек може бити
ваљан правник.

Дамјан ЂУЛАФИЋ